

32 Gryt – Tuvekärr – Stäringe

ODLINGSLANDSKAP MED HERRGÅRDAR, VÄGMILJÖ OCH FORNLÄMNINGSMILJÖER

Den östra delen av Blacksta socken och den västra delen av Årdala har strand mot Långhalsen, en strand som sluttar brant ner mot vattnet och på flera platser så skjuter det ut uddar i Långhalsen. Mellan höjderna finns smala vikar där bebyggelsen ligger.

På vart enda bergskrön utmed Långhalsens norra strand ligger det rösen eller stensättningar från bronsåldern. Längre ner i sluttningarna ligger det gravar från yngre bronsålder och äldre järnålder. Både rösen och stensättningar uppvisar stor formrikedom, de är runda och kvadratiska med olika detaljer. I området finns också resta stenar från äldre järnålder. Gravarna visar att fanns boplatser i varenda vik redan under bronsålder. Bosättningarna kan antas ligga nedanför bergen med utsikt över vattnet och dåtidens betade strandängar. Ekonomin baserades på boskapshjordar och små åkrar uppe i sluttningarna på lätta jordarter.

Fornlämningar från yngre järnålder är färre vilket antyder att delar av området avfolkades för att återkoloniserats under medeltid. På en höjd invid Månsjön ligger en fornborg som ska ses i samband med fornborgar i Forssa vid Uren och fornborgarna utmed Långhalsens vattensystem. Vid Stäringe finns en tydlig yngre järnåldersmiljö. Här finns tre runstenar i parken, två hör till gården som ligger invid en å. En ska komma från Sannerby i Årdala. En av gårdens runstenar är en så kallad Ingvarssten som

berättar om Ingvar Vittfarnes resa i österled. Stenen är mer än två meter hög med en inskription som säger: Ger-vad och Anund och Otam läto resa stenen efter Byrsten, sin broder, som var österut med Ingvar, en rask yngling, son av Livö. I området finns också flera stora gravhögar och två gravfält som kännetecknar yngre järnålderns stormannamiljöer. Fornlämningsskildern antyder att det fanns två stora gårdar i området under vikingatid.

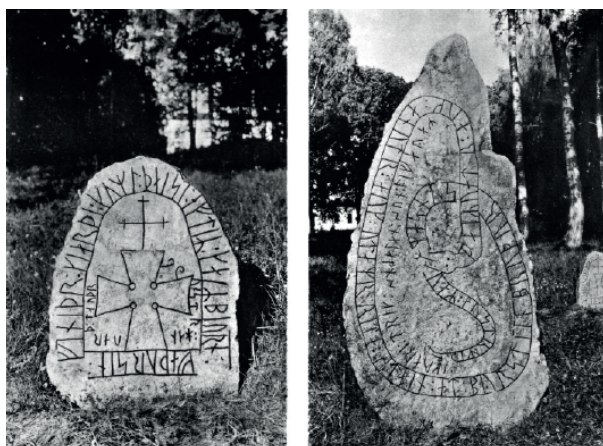
Under medeltid tycks det ske en återkolonisation av Långhalsens norra strand. Här finns flera ortnamn som slutar på –torp, –kärr och –hult som ofta hör samman med medeltida kolonisation. Under medeltiden etablerades även sockengränsen i området.

Bebyggelsen domineras av Gryt, Kallvik och Tuvekärr invid Långhalsen och i södra kanten av Uren ligger Rävsnäs och Stäringe. I området finns också flera små gårdar och torp som hör till de större gårdarna.

Gryt blev säteri 1635, en ställning som snart övergick till vanligt frälsehemman. Gården har idag karaktär av en mindre herrgård med bebyggelse från 1700-, 1800- och 1900-talen. Huvudbyggnaden är i trä med gulmålad fasad och en pelarförsedd fronton. Till miljön hör en trädgård som vänder sig ut mot Långhalsen och flera faluröda arbetarbostäder och ekonomibyggnader från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Tuvekärr var tidigare en by om två gårdar som slogs samman till en enhet i början av 1800-talet. År 1812 uppfördes en ståndsmässig mangårdsbyggnadsombyggnad om på 1930-talet. Huvudbyggnaden har gulfärgad panel, gråa och okragula snickerier samt en rad med takkupor i det brutna taket. Till gården hör också flera äldre välbevarade, faluröda ekonomihus, bland annat ett i timmer.

Stäringe blev säteri 1619. Innan dess fanns där en by som förstördes genom en brand. Gårdens säterifrihet gavs av änkedrottningen Christina i samband med att hon lät uppföra sitt slott vid Vibyholm, för att få ett ståndsmässigt grannskap.

Vid Stäringe finns två runstenar, den högra är en Ingvarssten.

Stäringe mangård uppfördes på 1830-talet och ligger inbäddad i en lummig park.

VIKTIGA VÄRDEBÄRARE

- Rösen ochstensättningar från bronsålder och äldre järnålder på bergen längsmed Långhalsens strand.
- Stora gravhögar, runstenar och yngre järnåldersgravfält vid Stäringe samt en fornborg.
- Herrgårdslandskap vid Gryt, Tuvekärr och framför allt Stäringe.
- Gryts herrgårdsmiljö med ålderdomlig mangårdsbyggnad och flera äldre välhållna byggnader.
- Tuvekärr herrgårdsmiljö med äldre byggnader från 1800-talet.
- Stäringe herrgårdsanläggning med mangård uppförd på 1830-talet. Till miljön hör huvudbyggnad, flyglar och omgivande park och trädgård med bland annat ett orangeri. Ekonomigård med en äldre stallbyggnad. Genomtänkta planläggningar som bildar en fin helhet.
- Rävsnäs med traditionell bebyggelse och Rävsnäs skola med snickarglädje.
- Landsbygdens bebyggelse är traditionellt utformad i trä, faluröd med vita snickerier och väl inpassad i landskapet.
- Storskalig åkermark med någon utgård och torp i skogsbrynen.
- Beteslandskap med solitära ekar och ädelövskog.
- Vägar med terränganpassad karaktär och förhistoriskt ursprung.
- Allékantade vägavsnitt vid Gryt och Stäringe.

Till miljön vid Stäringe hör flera allékantade vägartier.

Stäringe ekonomigård omfattar ett stort antal byggnader med olika funktioner, merparten är från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Vägen har en ålderdomlig karaktär och slingrar sig fram, vid Rävsnäs kantas den av en kraftig stenmur.

Herrgården ligger mitt emellan sjöarna Uren och Månsjön, invid en å. Kanske är de runstenar som finns lämningar efter en runstensbro. Corps de logi är uppförd 1839, enligt ritningar av arkitekten Axel Nyström, i sten i två våningar med ett mittparti i tre våningar, flankerad av två flyglar i en våning uppförda i trä, eventuellt kan de vara från 1600-talet. Huvudbyggnad och flyglar är ombyggda i nyklassicistisk stil. Mangården omges av en

trädgård och park. I norr ligger ekonomigården med flera ekonomibyggnader från olika tidsperioder. Här finns bland annat en gulputsad stallbyggnad med vita, rusticerade hörn och ytterligare ålderdomliga uthus. Under 1900-talet har det tillkommit moderna ekonomibyggnader. Runt herrgården finns utgårdar, till exempel Ång med abetarbostad och flera torp där åkermarken möter skogen.

Nordväst om Stäringe ligger Rävsnäs med bebyggelse från 1860-talet. Rävsnäs huvudbyggnad har faluröd panel och frontespis. Till gården hör statarbostäder uppförda i liknande stil. Invid gården ligger Rävsnäs skola från sekelskiftet med faluröd panel och vit snickarglädje. I övrigt domineras bebyggelsen i området av mindre gårdar och torp varav flera hört till de större gårdarna. Bebyggelsen är från 1800-talet och tidigt 1900-tal, ibland med frontespis, panelade och faluröda med vita snickerier.

Området hålls samman av en väg som går från Årdala till Blacksta, en väg med förhistoriska rötter som slingrar sig fram genom landskapet. Vägsmiljön har bevarat sin terränganpassade karaktär även om den bitvis har asfaltsbeläggning. Öster om Stäringe finns ett antal hålvägar, förhistoriska ridvägar som visar hur vägen passerat över en höjd istället för att följa Urens strand. Vid Gryt och Stäringe kantas vägen av alléer som bidrar till upplevelsen av herrgårdsmiljöerna.

ATT TÄNKA PÅ

- Fornlämningar är skyddade enligt KML.
- Herrgårdsmiljöernas bebyggelsestruktur med indelning i mangård och ekonomigård ska bevaras.
- Enskilda byggnader ska underhållas så att deras karaktär består.
- Eventuella behov av komplementbyggnader eller tillbyggnaders ska övervägas noga och underordnas den befintliga bebyggelsens placering och karaktär.
- Nya byggnader och tillbyggnationer ska anpassas avseende skala, materialval och utförande.
- Det öppna odlingslandskapet och betesmarkerna ska brukas så att den öppna karaktären består.
- Landskapsbilden ska skyddas.
- Vagnätet ska underhållas och bibehålla sin slingrande terränganpassade karaktär.

Äng är en utgård till Stäringe med lada och arbetarbostad. Äng ligger mitt i produktionsmarken.

Vid Stäringe gård finns en äldre stallbyggnad med en fint utformad gavel.

Gryt är en mindre herrgårdsanläggning med huvudbyggnad, troligen från 1700-talet.